

Je krásný teplý letní den.

Pokouším se připravit se na těžké povinnosti, které mě čekají. Jsem „hospodářsky důležitá“ Židovka, diplomovaná lékárnice, zaměstnaná ve Pfeilerově lékárně v Prešově. Kromě mne tu pracují ještě dva diplomovaní kolegové a dvě technické pomocné síly. Máme strašně moc práce, protože kromě péče o početné zákaznictvo z města plníme navíc ještě důležitý a nervy drásající úkol.

Ještě před Slovenským národním povstáním proti nacistům v srpnu 1944 si partyzáni začali opatřovat větší množství léků, obvazů a dezinfekčních prostředků. Museo to však probíhat nesmírně opatrně a v maximálním utajení, aby se ani partyzáni, ani my lékárníci nevystavovali nebezpečí. Sebemenší pomoc partyzánům se tehdy trestala smrtí.

Objednávky do lékárny nepozorovaně přinášel neznámý přívrženec povstání v dopisní obálce, zejména tehdy, když bylo uvnitř více lidí a bylo obtížné si všimnout, kdo ji tam odložil. Připravená objednávka byla vyzvednuta stejně nenápadně. My, samotní zaměstnanci, jsme stěží mohli sledovat, kdy a kdo si objednaný materiál odnesl. V případě zatčení a eventuálního mučení by nikdo z nás nemohl vypovídat proti ostatním.

Tak to šlo až do 11. září 1944.

O několik týdnů později jsem mohla dnem a nocí na cementové podlaze vězení gestapa pokryté slámou přemýšlet o tom, jestli je gestapo o naší tolik pečlivě a opatrně prováděné, ovšem nesmírně nebezpečné pomoci partyzánům informováno.

Jednoho slunečného dopoledne, když byl zrovna velký nával, se v lékárně objevila paní doktorová Kissoczyová, choť známého, velice uznávaného prešovského lékaře.

Šla přímo k mému pultu a klidným, tichým hlasem požádala o aspirin. Bylo neobvyklé, že příbuzná lékařka, v jehož ordinaci byly k dispozici stovky nejrůznějších léků, přišla do lékárny, aby si koupila aspirin.

Když jsem jí podala malý sáček s požadovaným aspirinem, zašeptala se skloněnou hlavou, jako by mluvila ke své peněžence: „Okamžitě zmizte, gestapo teď jde po všech židovských lékařích a lékárnících, co tu ještě zůstali“, a docela tiše lékárnu opustila.

Klidným pohybem jsem uložila plnicí pero (propisky tenkrát ještě nebyly) do stojánku, šla jsem si dozadu svléknout bílý plášť a chystala se hlavním vchodem opustit své pracoviště.

Vtom dovnitř vešli dva příslušníci gestapa v doprovodu člena Hlinkovy gardy. Jeden z nich energicky, hlasitě zvolal: „Heil Hitler! Hledáme Židovku Alžbětu Lefkovitsovou.“

Kolegové jim neprozradili, že hledaná Židovka právě vyšla ven s klamným ujištěním: „Pane kolego, hned se vrátím...“

Zachovala jsem si ještě tolik duchapřítomnosti, že jsem na hrozící nebezpečí upozornila doktora Benedeka, veterináře, jehož jsem vzápětí potkala na ulici. Díky mému varování se rodina Benedekových zachránila.

Pro mne a mé děti začal sedmítýdenní život v úkrytu, plný strachu.

„Konečná čistka“, s níž gestapo začalo po Slovenském národním povstání, nás zasáhla zcela nečekaně. Špatně jsme si vyložili zdánlivý klid po hlavních deportacích v roce 1942 a přecenili jsme svou poměrně výhodnou situaci „hospodářsky důležitých Židů“. Rusové vítězně pronikli tak daleko, že jsme v té době na další deportace nepomysleli a nijak jsme se nepřipravili na život v ilegalitě.

Když jsem 11. září 1944 po přátelském varování paní doktorové Kissoczyové ve spěchu opustila své pracoviště, vůbec jsem netušila, kam mám jít. Věděla jsem pouze, že se nemohu vrátit do bytu, v němž jsem se provizorně zdržovala, protože by mě tam gestapo našlo.

Z mého vnějšího, zdánlivě klidného chování nemohl nikdo poznat, že si připadám jako štvaná zvěř. Nevěděla jsem, kterým směrem jít. – Kam se vydat? – Kdo by mi mohl poskytnout pomoc?

Došla jsem na roh hlavní (tehdy Hlinkovy) ulice a náhle, jako by mé kroky řídila nějaká nadzemská síla, jsem si uvědomila, že stojím před domem, v jehož zadní části (s pavlačovým vchodem) bydlí příjemná, neprovdaná „árijská“ švadlena Katica Svatoňová, jíž jsme si velmi vážili. Byla hodně oblíbená ve všech rodinách, kde pracovala jako domácí krejčová. Po krátkém přemýšlení jsem zkusila šťestí. – Byla doma!

Popis mé situace ji viditelně rozrušil. Obě jsme byly bezradné a zoufalé. Nenapadl nás nikdo, u koho bych mohla alespoň dočasně najít přístřeší. „Árijské“ rodiny, které měly poblíž děti nebo ne příliš spolehlivé sousedy, nepřipadaly jako „poskytovatelé ochrany“ v úvahu.

Mezitím se setmělo a krátce nato ohlásili letecký poplach. Paní Svatoňová mi dala najíst a probíraly jsme možnosti úkrytu.

„Vaše děti jsou momentálně v bezpečí, a pokud jde o vás, než se najde nějaké řešení,“ řekla paní Svatoňová, „zůstanete u mě. Uložím vás do své postele, rolety zůstanou vytažené, aby sousedy nenapadlo, že tu někdo je. K nohám postele vám přichystám něco k jídlu, a vy se z ní celý den nehnete.“ Své pokyny uzavřela slovy „Dobrou noc“ a šly jsme spát.

Spát... Nemohla jsem usnout, třebaže jsem byla vyčerpaná. Nemohu přece zůstat tady v posteli, odříznutá od dětí, od všech těch událostí, které byly tak důležité pro přežití. Nakonec jsem přece jenom usnula.

Ráno jsem se probudila, upravila sebe i onu staromódní postel, a pak jsem do ní zase vklouzla – maskování prázdné ložnice bylo hotové. S otevřenýma očima jsem ležela v přímí, pavlač před oknem jen tři čtyři kroky ode mě.

Myšlenky mi bez ustání kroužily kolem obou mých dětí, Palka a Ivana. Ticho a klid v domě občas přerušily kroky na pavlači, přiblížily se a opět utichly. Neustále jsem myslela na svou rodinu. Snad jsou moji nejbližší ukryti stejně dobře jako já. Můj muž leží v nemocnici v daleké Budapešti, avšak nemocnice skýtají – domnívala jsem se – jakous takous jistotu, z nemocnic se nedeportuje. Nemocnice s bílým křížem na střeše byly dokonce ušetřeny bombardování.

Obě děti, Palko a Ivan, jsou tady v Prešově v sirotčinci, pár set kroků ode mne. Nejspíš je to tam dost bezútešné, ale přece přežijí.

Třeba pronásledování přestane, ne, jen tak nepřestane, když se teď znovu rozpoutalo, avšak Němci válku de facto prohráli. Bylo mi jasné, že svět, ve kterém jsme vyrostli a byli šťastní, je nenávratně zničený, ale pokud budeme ušetřeni, můžeme začít znovu.

Má matka v Budapešti je také mimo nebezpečí, nejstarší sestra Eva je i s rodinou ve Švýcarsku, Magda, druhá nejstarší a nejbojovnější z nás sourozenců, našla se svou dcerou Zuzkou útočiště na venkově. Má nejmladší sestra Ilka a její muž Miki byli rovněž naživu, a sice v jednom táboře v Seredi. O osudu mužových sourozenců

jsem toho věděla nejméně, deportovali je do Polska, ale třeba to přestojí, nutila jsem sama sebe ke klidu.

Několikrát jsem usnula. Paní Svatoňová se vrátila domů se zprávou, že mě v lékárně opakovaně hledalo gestapo. Další den plynul podobně, v téměř meditativním klidu, a já si znovu s nadějí rekapitulovala celou situaci.

Čtvrtého dne se můj pocit bezpečí rázem změnil. Po otevřeném oknem jsem vyslechla rozhovor dvou sousedek. Jedna rozčileně říkala: „Gestapo hledá lékárnici Lefkovitsovou a její děti.“

„Ano. Taky jsem to slyšela,“ odpověděla lhostejně druhá.

„Chlapci jsou přece v sirotčinci v Jarkové ulici. Dřív nebo později je najdou.“ To mě zasáhlo přímo do srdce.

Osmého dne mého těžce snášeného ukrývání byl znovu ohlášen letecký poplach. Všichni nájemníci běželi ustrašeně a v děsivé panice do sklepa. Jediný člověk – třebaže neméně vyděšený –, který zůstal nahoře, jsem byla já. Postavila jsem se do arkádově klenutých dveří v přesvědčení, že oblouk ve starých, tlustých zdech bombě odolá. Přední část domu se kompletně zřítila, byli i mrtví. Mě kromě strachu a šoku nic nepostihlo.

Prešov tehdy při bombardování utrpěl obrovské škody. Celé řady domů byly v troskách. Po skončení poplachu jsem se z rádia dozvěděla, že zásah dostal i sirotčinec.

To už mě nezadržel ani zákaz vycházení, ani obava z následků při porušení zatemnění. Zahalená do černého šátku a v tmavém plášti od Katice jsem se jako šílená rozběhla k sirotčinci. Své děti jsem díkybohu našla živé a zdravé.

„Celý sirotčinec se všemi chovanci bude evakuován na venkov,“ hlásila mi představená a nabídla se, že malého Ivana vezmou s sebou, pro čtrnáctiletého Palka je třeba najít úkryt jinde. Představa, že ty dva rozdělím, mi připadala nesnesitelná. Tehdy jsem si ještě nedokázala představit onu strašlivou, srdcervoucí situaci, kdy jsme se pak skutečně museli rozdělit.

Když jsem opouštěla sirotčinec, připadalo mi, že situace je pro nás neřešitelná.

Vracela jsem se zpátky do Katicina bytu, ale zaplavilo mě velké vystřízlivění. Pochopila jsem, že u ní nemohu zůstat. Nesmím už dále využívat její obětavosti, protože nyní pro ni představuji ještě větší nebezpečí. Možná si někdo z domu všiml, jak odcházím z jejího bytu, a kdo ví, jestli mě teď někdo neviděl, jak se tam vracím..., hloubala jsem cestou.

Nesmírně ustaraná jsem se vrátila do bytu. „Děti jsou v pořádku...“ zněla moje první věta, když jsem viděla, s jakou empatií očekávala můj návrat. Zároveň jsem jí pověděla, co mi představená domova navrhla v souvislosti s evakuací. Katica souhlasila s mým rozhodnutím chlapce od sebe neoddělovat. Shledala ho správným a pochopitelným.

Stejně jako před osmi dny jsme polovinu noci strávily přemýšlením a plánováním. Uvažovaly jsme, kde bychom mohly umístit děti a kam bych mohla jít já. Připadalo nám, že se konec války blíží. Dunění děl a ostřelování granáty zesílilo a bylo jasně slyšet. Třeba už zítra, až se probudíme, tu budou oddíly ruských osvoboditelů... napadlo nás. Musíme si zachovat chladnou hlavu.

S Katicou jsme se rozhodly, že zítra uvědomí Josefa Stracenského, Ivanova kmotra, a požádá ho o radu.

Vrátila se s jeho okamžitou odpovědí a zářila radostí. „Vezme oba chlapce se svou rodinou na venkov.“ Spadl mi kámen ze srdce.

Na tomto místě mám v paměti velkou mezeru. Nemohu si vzpomenout, a Ivan také ne, jak se dostali do vesničky Lipovce, „Szinyelipóc“. Jeli na koňském povoze? – Nebo autobusem? – Bylo to za dne, nebo v noci? Kdo je vyzvedl

ze sirotčince? Vím jen, že se obě děti dostaly do Lipovců ve zdraví.

Pro mne našla novou skrýš moje milá, dobrá přítelkyně Ilonka Friedmannová Mayerová, o níž se ve svých vzpomínkách ještě několikrát zmíním. Šla jsem do přízemního, primitivního, starého bytu madame Elise v Hlinkově ulici 111. V bytě o jednom a půl pokoji se už tehdy zdržovaly čtyři osoby. Já byla pátá.